

Předkládaná práce se snaží zhodnotit dosavadní prameny k vybraným otázkám středověkého osídlení východních Čech. Převážnou část pramenné základny k tomu tématu tvoří archeologický materiál, získaný v posledních desetiletích jednak terénním výzkumem městských jader, jednak povrchovými sběry v několika regionech. V této práci byl zpracován jeden z nich, a to bohatý fond z okrajové oblasti raně středověké sídelní oikumeny, Jaroměřska. Kapitola zaměřená na jeho poznání sleduje svědectví proměny sídlištní struktury raně středověkého venkova. Naproti tomu kapitola věnovaná nejstarším východočeským městům, až na výjimku královským, se zabývá především vývojem prostorové struktury v rámci městských hradeb. Různoběžnost chronologických rovin vyplývá z rozdílné dostupnosti poznání dějinných tendencí v rámci možností archeologie, resp. celého spektra metod historiografie.

V úvodní části je zdůvodňován přístup k pojmu město, vázaný k sociálnímu postavení obyvatel nových sídel vznikajících ve 13. století v českých zemích. Na jeho základě je vedena dělicí čára mezi často směřovanými urbánními formami mladšího pravěku a raného středověku a městy středověku vrcholného. Jako příklad je prezentováno Staré Město pražské 12. a staršího 13. století s jeho vyhlášenými románskými domy, pokládány v literatuře za doklad raně městského charakteru raně středověké Prahy. Nové sídelní formy, jež se v českých zemích objevují s počátkem 13. století, vznikají naproti tomu na jiných společenských principech, které potlačovaly roli personálních výhod. Oproti tradovaným názorům o roli nezemědělské výroby pro počátky městského zřízení klademe důraz na změnu v praxi obchodu, resp. směny, nevázané na privilegia a naopak více či méně dostupná celé městské obci. Potřebám a požadavkům měšťanů vznikajících královských měst odpovídá i jejich prostorové uspořádání.